

De grønlandske dialekters fordeling

Robert Petersen

Når vi inden for grønlandske kredse taler om dialektkendetegn, kunne talemelodien ofte betragtes som et af de første kendetegn. Jeg vil ikke behandle dette spørgsmål her, men vil holde mig til reglerne omkring dialektforskellene i udtalereglerne, og brugen af forskellige dialektudtryk, i enkelte tilfælde forskel i anvendelsen af ens udtryk.

Hvis vi ser bort fra østgrønlandsk, er forskellen i den leksikalske del ikke overvældende, og som regel kan man forstå hinanden uden vanskelighed.

Inden for vestgrønlandsk er det leksikalske inventar ret ensartet, selv om forskelle naturligvis forekommer. Men især når det drejer sig om betegnelser på ting og begreber fra den prækoloniale tid, er forskellene begrænsede.

Vi ved, at fugle- og dyrenavne kan være forskellige i det sydlige og nordlige Vestgrønland:

Nordlige VG.	Sydlige	Sydlige	Midt- og Nordlige
Mallebuk : qaqulluk edderfugl	timmiakuluk	aagooq	miteq:
	/malamuk	kigutilik	qeeraq : havkat
remmesæl : ussuk	taqammuaq	nujalik	paaq : skallesluger
"uuttoq" : qassimasoq		uuttoq	qinngoq
	nasaasaaq : naeseblære		

I forbindelse med verber kunne der også være forskelle i betydning og afgrænsning af begreberne.

F.eks. i det nordlige: *sissuerpoq*, holde øje med, være forsigtig, bruges nu også mere og mere i det sydlige, fordi de tilsvarende udtryk: *misissorpoq*, holde vågent øje med, og *mianersorpoq*, være forsigtig, ikke altid føles dækkende. Til sådanne ord kan man også medregne

arpingiagaa, der i det nordlige betyder "finde det uoverkommeligt", mens det i det sydlige har bibetydningen "have fået nok af det".

Hvis vi især tænker på udtryk fra tiden efter kolonisationen, finder vi adskillige forskellige betegnelser på ting:

	Sydlige	Nordlige	Sydlige	Nordlige
Kul	aamarsuit		aamaruutissat qalipaat	amiut
	: farve			
Mel	qajuusat	panikaassiat	sisoraatit	ataarutit: ski
Staltrad	: ungerutissiaq	amuagaq	innerit	ikitsisit
	: tændstik			
Rugbrød :	iffiaq	timiusiaq	qattaq	
	siparni : spand			

En sådan liste kunne blive meget lang, men en lang liste vil blot virke trættende, hvis den ikke er dækkende, eller påviser en regelmæssighed.

Der forekommer også dialektforskelle ved brugen af suffixer, f.eks. bruges i centralvestgrønlandsk "forstærkende, forstørrende" suffix: *-ššuaq*, eks.: *ujaraššuaq*. I Sydgrønland vil det snarere hedde: *ujarassuasik*, el. *ujarassivasik*, og hvis dens størrelse imponerer, kunne den hedde: *ujarakulooq*. Nord for Sisimiut hedder den *ujararujuk*, og kunne misforstås af dem, der bor sydligere, for her kunne det opfattes som en uvæsentlig sten, selv om en yderligere forstærkning ville resultere *is ujararujussuaq*, en meget stor sten, i CVG.

Der bruges flere diminutiver. Det påstas engang imellem at diminutivsuffixet *-araq*, lille, er "sydgrønlandsk", mens *-nnguaq* er Diskobugtudtryk. Det er nu ikke helt rigtigt. Især i forbindelse med kaldenavne bruges i det sydlige hyppigst f.eks. *Maaliaaraq*, lille Marie, mens *Maaliannguaq* nok er hyppigst nordpå. Men ser man bort fra sådanne tilfælde, bruges begge suffixerne i begge områder. Der er større variation ved diminutiver, der ofte bruges i forbindelse med uhøjtidelig fortrolighed. Fra Nuuk og sydefter bruges *-kasik*, f.eks. *igakasik*, lille gryde, med en underklang af "godt brugt". I Maniitsoq-Sisimiut området bruges *-kasik* på samme måde, men her parallelt med *-ralak*, f.eks.

igaralak, line gryde (ligeledes "godt brugt"), men brugen af *-ralak* begrænser sig til de to kommuner. I Diskobugt og videre til Melvillebugt er *-kassak* tilsvarende suffix, og i Østgrønland har man i stedet *-kasik* eller *-afik*. Der kunne påpeges adskillige detaljer i forbindelse med variationerne i suffixernes variationer, men jeg vil gerne afslutte de leksikalske variationer med omtale af nogle østgrønlandske forhold, inden jeg kommer over til de fonetiske variationer.

Mange udtryk i østgrønlandsk, specielt betegnelser for fangst dyr og brugsgenstande, er forskellige fra de vestgrønlandske. De fleste af sådanne østgrønlandske udtryk er "selvdefinerende", beskrivende udtryk, der måske kunne virke som ikke alt for gamle omskrivninger. Den generelle forklaring for disse specielle østgrønlandske udtryk er da også omskrivninger, der er forbundet med dødstabuforbud imod at nævne en afdøds navn, tillige med andre ord, der afledes fra samme ordstamme. Selv om disse betegnelser egentlig skulle betragtes som midlertidige erstatningsord, blev de i østgrønlandsk som regel siddende, når tabuperioden var slut. Man har konkrete eksempler på at det var tilfældet. Betegnelsen for "kogekar" var tidligere vel enten "qulissiut" eller "ukkusik". Men da en person ved navn "Kogekar" døde, ændrede man den oprindelige betegnelse til "uulortorpi", og da en person ved navn "Uulortorpi" døde, ændredes betegnelsen igen, denne gang til "uunnaq-qit" (Petersen 1966/67:277).

Følgende eksempler kan gives:

Vestgrønlandsk	Østgrønlandsk	Etymologisk
betydning		
kissaviarsuk, jagtfalk	nappalikitseq	, den
korthalsede		
ataata , far	nakkivik	, genitor
anaana , mor	annivik	, den fra
hvem man kom ud		
qamutit , slæde	kaattuulit	, "kravlemiddel"
qajaq , kajak	saqqit	, fangstfartøj
umiaq , umiak	aattaarit	, fangstrejse
fartøj		
qeqertaq	, ø	immikkoortoq
, den særskilte		
kumak ,lus	ujagaq	, den man søger
efter		
taseq , (ind)sø	imeq	, ferskvand
ameq , skind	uliivik	, "dækken"

De fleste af sådanne ord kan let forklares etymologisk, og det er en af grundene til, at man kan støtte formodningen om, at sådanne ord egentlig var beskrivende erstatningsord. Men enkelte ord er korte ord, der egentlig bar præg af at være gamle betegnelser, f.eks. *paaq*, VG: *siuteroq*, snegl, og derfor vil det være interessant at se, hvor man ellers kan finde dem, og det kan man i Upernavik kommune. Af andre ord, der ligeledes bruges både i

musling, og verbet *angiiaarpoq*, forrette sin nødtørft. Det sidst kring Kap Farvel, i det mindste som led i stednavne.

Østgrønland og i Upernavik kommune har man f.eks. *kiliitaq*, »skrabere, VG: *uiloq*, blå-musling, og verbet *angiiaarpoq*, forrette sin nødtørft. Det sidstnævnte ord findes også omkring Kap Farvel, i det mindste som led i stednavne.

Om dialektrelevante fonetiske variationer

Vestgrønlandsk kan dialektfonisk afgrænses uden yderdialekterne. Undtagelserne bliver Upernavikdialekten og mod syd Narsaq Kujalleq og Aappilattoq.

Det vigtigste kriterium for denne afgrænsning er i første omgang den, at ustemte forlængede frikativer bruges ensartet fra Nanortalik til og med Uummannaq kommune. Det drejer sig om /ll/, (r)l, /gg/, /rr/ og /ff/, mens affrikering af /t/ foran /i/ må betegnes som fælles vestgrønlandsk træk. Følgende eksempler kan gives bl.a.:

/ll/ : *aallaat*, gevær; *illu*, hus; *alla*, en anden; *alleq*, havlit; *siulleq*, den første; *illillu*, i lige måde; *aarluk*, spækhugger, etc.

/gg/ : *naagga*, nej; *niggerpoq*, der er sydvest; *nuggersimaneq*, pynt; *naggorippoq*, det er frodigt, etc.

/rr/ : *arriitsumik*, langsomt; *arraa*, jamep dog; *errorsivoq*, hun vasker tøj; *orraavusi*, I ruller (i en båd), etc.

/ff/ : *naffakoq*, knækket rest; *nuffit*, fuglespyd, trækline; *niuffiorpoq*, han/hun tager imod (ved ankomst); *nerfalavoq*, han/hun ligger på ryggen. etc.

Og særskilt kan vi tilføje:

/ti/ : *icisooq*, dyb; *acisat*, tøj; *miceq*, edderfugl; *qatik*, fuglebryst; *qicippoq*, han/hun danser, etc.

Der er andre dialektfoner, som vi må regne ind under vestgrønlandsk, som alligevel varierer inden for det nævnte vestgrønlandske område. Med eksempler fra Diskobugt (eller rettere Kangaatsiaq) og nordpå, må vi nævne to yderligere lydvariationer: /g/ erstattes af /ng/, og /ts/ (cc) erstattes af /tt/ (tt), sagt med andre ord, at der ikke skelnes mellem its/ og /tt/. I første omgang springer vi over neutralisationen af /s/ — /s/, idet vi kommer ind på det i forbindelse med centralvestgrønlandsk. Vi skal dog i forbindelse med /ts/ under-strege, at vi her kun omtaler området fra Kangaatsiaq til Uummannaq kommune, idet det er anderledes i Upernavik kommune. I forbindelse med overgangen /g/ — /ng/ er området

fra Kangaatsiaq til og med Upernavik kommune, men ikke Thule kommune.

Eksempler for området Kangaatsiaq — Uummannaq (og Upernavik):

/g/ — /ng/ : *ingalaaq*, vindue; *angiut*, fil; *ingimaaq*, forskaft (harpun); *takullungu*, idet man ser ham/hende, etc.

En speciel gruppe dannes af morfemet *-ugaq*, der i nogle tilfælde er underliggende. I ord, der slutter på *-ugaq*, nasaleres /g/ ikke, men glider ud: *tuluuaq*, ravn; *qilaluaq*, hvidhval/narhval; *uuaq*, »fjordtorsk«, **suluppaauaq*, rødfisk. Et underliggende /g/ aktiviseres dog ved f.eks. flertalsformen: *tulukkat*, *qilalukkat*, *uukkat*, *suluppaakkat*.

Eksempler på området Kangaatsiaq — Uummannaq:

/ts/ /tt/ : *atta*, faster; *nuannikuttoorpoq*, det er mægtigt dejligt; *qattuppara*, jeg er træt af det.

Særlige træk ved *centralgrønlandsk*:

Det område, vi kalder for Centralvestgrønland, svarer nogenlunde til det såkaldte "åbentvandsområde". Det drejer sig især om Sisimiut, Maniitsoq og Nuuk kommuner, og til dels Paamiut kommune, der dog desuden hører til "i-dialektområdet". Dialektforholdene i Paamiut kommune kan forsøges forklaret ved to modstridende muligheder

:

- (1) Dialekten kan oprindeligt have været centralvestgrønlandsk, der ved påvirkninger sydfra optog i-dialektens træk både fonetisk og leksikalsk.
- (2) At det oprindeligt var en sydgrønlandsk dialekt, der ved påvirkning nordfra havde overtaget /s/.

En del af i-dialektens kendetegn i det sydlige Vestgrønland er specielle for Paamiut kommune, mens brugen af svarer nøje til brugen i det øvrige centralvestgrønlandsk. Specielt det sidstnævnte indikerer, at Paamiutdialekten oprindeligt må have været centralvestgrønlandsk, mens den i dag ikke uden videre kan betragtes som hørende dertil.

Følgende fonetiske forhold er karakteristiske for centralvestgrønlandsk:

1. Der er distinktiv forskel mellem /g/ og /ng/: *igippoq*, han skyder, og *ingippoq*, han/hun sætter sig ned.
2. Der er distinktiv forskel mellem /ts/ og /tt/: *nutsappoq*, hans hår er blevet langt, og *nut tappoq*, den slår en revne.
3. Der er distinktiv forskel mellem /s/ og /š/: *isi*, trommeskind, violinstreng, og *iši*, øje; *qisuk*, blå himmel over havet, og *qišuk*, træ, ved.
4. Hvis man ser bort fra folk fra Kapisillit og Qeqertarsuatsiaat, tales der en u-dialekt: *ajunngilaq*, det er godt, *uagutsinnut*, for cs, inuk, menneske.

Endelig bruges der i ældre låneord /f/ i stedet for intervokalisk /ř/ i dansk-norsk: *Maařat*, Maren; *tařarti*, tragt; *sukuřupoorneq*, skørbug, etc.

Hvis vi ser distinktionen mellem /s/ og /š/ i lyset af vestligere dialekter, ser vi, at den centralvestgrønlandske distinktion siger noget om arkaiske træk, der kan søge deres oprindelse vestpå. Man kan derfor trække en linie fra centralvestgrønlandsk til Nordalaska, ikke mindst gennem /s/ — /š/ distinktionen, og den siger faktisk også noget om forholdet til de canadiske dialekter. Vi skal som eksempel vise /š/ og de dermed relaterede lyde. Når der for et lydtegn sættes mærkerne og ₂, skal det markere, at det drejer sig om en lyd, der uden tvivl oprindeligt var delt mellem to fonemer. Sådanne udviklinger fra oprindeligt to til eet fonem, kan naturligvis regnes ud inden for samme dialekt, men bevisførelsen kan blive bedre ved sammenligning med en anden, mere arkaisk dialekt (jfr. Petersen 1976: 24).

Centralvest-grønlandsk	Nord- og sydvest-grønlandsk	Inuttitut (canadisk)	Inupiatut (Nordalaska)
------------------------	-----------------------------	----------------------	------------------------

/j/	/j/	/j/₁	/j/
/s/	/s/₁	/s/₁	/s/
/š/₁	/s/₂	/s/₂	/š/
/š/₂	/s/₂	/j/₂	/ř/

Disse fonetiske eksempler får vi ved at følge et og samme ord fra dialekt til dialekt, f.eks. hedder *uuš₂oq*, kogt kød *uu_j₂uq* Inuttitut, og Inupiatut *uuřuq*. Efter denne regel må vi forvente, at et ord, der indeholder /š/₂ på centralvestgrønlandsk, indeholder /j/₂ i Inuttitut, og /ř/ i Inupiatut. Til gengæld får vi ud af *orš₁oq*, spæk, *uqs₂uq* i Inuttitut, og *uqš_uq* i Inupiatut.

Det enkleste skema, vi har fået foroven, er lydskemaet fra Nordalaska, hvilket kunne tyde på, at vi her er kommet tæt på den originale distinktion. Vi kan se, at det centralvestgrønlandske skema er nærmere Alaskaskemaet end det nordvest- og sydvestgrønlandske. Det tyder på, at centralvestgrønlandsk har haft de fleste originale træk inden for de vestgrønlandske dialekter. Endvidere viser disse skemaer, at den udvikling, vi kan se fra Nordalaska gennem centralvestgrønlandsk til nordvest- og sydvestgrønlandsk, ikke går gennem de canadiske dialekter, ligesom de grønlandske dialekter ikke danner mellemlid mellem de canadiske dialekter og Nordalaskadialekten. Derfor må man slutte, at både de grønlandske og de canadiske dialekter har udviklet sig fra noget, der stod Inupiatut nær, men det var to adskilte, af hinanden uafhængige udviklinger. Det er muligt at Thulekulturens folk havde drejet nordpå, så snart de kom til de vestligste af de nordcanadiske øer, idet det vil være rimeligt at forbinde CVG med Thulekulturen.

Den manglende distinktion mellem /s/ og /š/ må være sket ved en grønlandsk udvikling.

Vi kan dele de sydvestgrønlandske dialekter i to:

- a) Paamiut kommunes dialekt
- b) Qassimiut-Nanortalik dialekten, måske med en speciel underafdeling omkring Alluitsoq.

a) Paamiut dialekten er en "i-dialekt", og en stor del af deres ordforråd deler de med syd-vestgrønlandsk, f.eks. *kigutilik* i st. f. *qeeraq*, havkat; *ernguseeraq* for *immiaaraq*, en (halv) bajer, men på visse områder følger de ikke deres sydlige naboer, f.eks. bruger de ikke suffixet *-suasik*, men bruger *-šuaq*, stor.

Brugen af visse suffixer begrænser sig til denne kommune, f.eks. *-kkiar-* i stedet for *-riar-*, da, efter at f.eks. *taasakkani tikikkiarligi oqarfigaa*, da han kom hen til den, han skulle tilse, sagde han, i CVG: *takusakkani tikeriarlugu oqarfigaa*.

De bruger fonemet /š/, hvis brug er meget vanskelig at give entydige regler, og derfor er meget vanskelig at lære, hvis man ikke er vokset op med den.

I forbindelse med /uv/, finder der vokalharmoni sted, idet /u/-et retter sig efter vokalen efter /v/: *ileqqua*, hans vane/natur, bliver til *ileqqava*, men *ileqqivi*; *illorsuaq*, institutionshus, bliver til *illorsavaq*, og til *illorsivit* i flertal; *iseraluarpoq*, han kom og gik igen, bliver til *iseralavarpoq*, etc.

Lige som i de andre områder, hvor /š / bruges, bruger de /ř/ for intervokalisk /r/ i dansk-norsk i ældre låneord: *kuřuusit*, grus; *Kaařat*, Karen, etc.

Der er endnu et træk, hvorved Paamiutdialekten afviger fra sydvestgrønlandsk i øvrigt.

Fra Qaqortoqegnen ned til Kap Farvel har man en prosodisk regel, efter hvilken en forlænget konsonant, der umiddelbart følger efter en forlænget vokal, forkortes til en kort lyd, mens man ellers bevarer andre træk forbundet med konsonantforlængelse, f.eks. i forbindelse med forlængede frikativer bevares ustemtheden ved en sådan afkortning. Vi kan markere denne regel ved VVCCV ->VVCV, f.eks. *aamma*, mere, til *aama*, *aappaa*, den anden, til *aapaa*, og *sunaaffa*, nå sådan, til *sunaafa*. Som sagt bevarer den pågældende konsonant sin længde i Paamiutdialekten, men ikke hos deres sydlige naboer.

b) Qassimiut-Nanortalik dialekten.

Også denne dialekt er en "i-dialekt", hvilket vil sige, at /u/ ændres efter bestemte regler til /i/. Denne ændring er for så vidt forudsigelig. Inden for den rent grønlandske debat kan det nævnes, at der blev luftet den tanke, at de gik den anden vej, nemlig at "i-dialekten" var den "originale" dialekt, hvilket så må betyde, at /i/ efter bestemte regler bliver til /u/, er betydelig vanskeligere at acceptere. Det er sandsynligvis et temmelig kompliceret spørgsmål at behandle alderen af "i-dialekten" specielt set i relation til vandringsteoriene. En ukompliceret sammenligning med de vestligere dialekter viser paralleller til "u-dialekten", men ikke til "i-dialekten".

Hovedprincippet i denne forskel er, at /u/ ændres til /i/, men ikke altid. De vigtigste tilfælde, hvor /u/ bevares, er følgende: 1) /u/ i første stavelse ændres ikke, og i så tilfælde ændres heller ikke /u/ i den efterfølgende stavelse, f.eks. *suna*, hvad; *qulaa*, den øvre del; *tunua*, bagsiden. 2) /u/ holdes uændret i en stavelse, hvis der umiddelbart foran findes en labial konsonant, f.eks. *aput*, sne; *immuk*, mælk; og selv en underliggende labial konsonant kan virke bevarende for /u/: *tigullugu*, ved at tage den (underliggende: *tiguvlugu*), etc. 3) /u/ bevares i en stavelse, der står umiddelbart foran en anden stavelse, som indeholder et /u/, f.eks. *isortoq*, den grumsede. Men i dette tilfælde kan en labial konsonant imellem dem forhindre bevarelsen af /u/ i den første stavelse (således at det virker imod reglen 2), f.eks. *ernisippoq*, har (barsels)veer, for *ernisuppoq* i andre dialekter. Endelig synes /u/ også at blive bevaret i de tilfælde, hvor det ellers kunne føre til misforståelse, f.eks. *nunannut*, til dit land, og *nunannit*, fra dit land, således at /u/ bevares som distinktion mellem terminalis og distansialis (Rischel 1975 a).

I dialekten fra Qassimiut og sydover skelner man ikke imellem /s/ og /š/. Muligvis i den forbindelse kan /s/ virke temmelig uskarp og kunne minde lidt om /š/. I en del af dette område, i Alluitsoqfjorden skelner man ikke mellem /ts/ og /tt/, f.eks. *Alluittuppa*.

I forbindelse med Paamiut dialekten blev VVCCV -> VVCV reglen berørt som hørende til området fra Qassimiut mod syd, f.eks. *silaanarmit*, fra luften, i st.f. *silaannarmit*; *ilaaniinakkit*, kun engang

imellem, i st.f. *ilaanniinnakkut*. Men denne regel gennemføres kun, hvis den pågældende vokal er een og forlænget. I tilfælde af, f.eks. når forbindelsen /iu/ bliver til /ii/ uden gennemført sammensmeltning, vil den efterfølgende forlængede konsonant bevare sin forlængelse, f.eks. *tikiikkami*, da han kom (CVG: tikiukkami) og *piimmarmut*, fordi han så gerne ville have det (CVG: piummarmut), etc.

I forbindelse med endelserne, finder vi afvigende former i denne dialekt, i de følgende eksempler gengives det centralvestgrønlandske ord i parentes: *ataatavut* (*ataatarput*), vor fader; *nunavut* (*nunarput*), vort land; *ornissavarsinga* (*ornissavassi*), jeg skal gå over til jer, etc. I forbindelse med brugen af suffixer kan vi naturligvis finde flere eksempler, f.eks. brugen af *-suasik*, stor, og *-nnguasik*, lille, etc. Ved suffixsammensætninger har de også af-vigende former, f.eks. *-vinngilaq*, i st. for CVG: *-nngivippoq*, slet ikke, f.eks.: *akivinngilaanga*, i st. f. CVG: *akinngivippaanga*, han svarer mig slet ikke.

Opgivelsen af totalsformen synes i denne dialekt at være mere indarbejdet end længere nordpå, f.eks. *marlut*, el. *marlit*, to, i st.f. den oprindelige *marluk*, der fortsat bruges længere nordpå. Den i forbindelse med klokkeslæt omsiggribende form: *marlunut*, "i to" må nok betragtes som en påvirkning fra de sydlige dialekter.

Dialektformen i Nanortalik har mange fælles træk med den fra Qaqortoq, men det labiodentale "f" omkring Alluitsoq, og som udtales med overlæben imod undertændernes overkant, kunne måske indikere en gammel grænse for brugen af bl.a. "f", der i den forbindelse kunne medføre, at Nanortalik underdialekten må være en kile i grænseområdet, med mindre man skulle se denne mærkværdighed i forbindelse med de "sydlændinge", der vandrede nordpå omkring kolonisationens begyndelse. Overgangen fra Nanortalik til Narsaq Kujalleq er temmelig skarp.

Kap Farvel dialekten:

Der er en del fælles træk med Qassimiut-Nanortalik dialekten. VVCCV -> VVCV-reglen bruges der, og det drejer sig om en "i-dialekt". Der skelnes ikke mellem /s/ og /š/" på samme måde skelnes der ikke mellem /ts/ og /tt/,

heller ikke mellem /g/ og /ng/. Men det er væsentligt at påpege, at /ff/ (og /rf/), /ll/, /gg/ og /rr/ ikke bruges, men erstattes af /kk/ (og /qq/), /dd/, /kk/ og /qq/. Af disse er brugen af /kk/ og /qq/ (i stedet for /gg/ og /rr/) lige som i østgrønlandsk og Upernavik dialekten. Når brugen af så mange lyde danner en grænse der, må vi betragte denne grænse som en vigtig dialektgrænse. Vi kan formode, at grænsen mellem østgrønlandsk og vestgrønlandsk ligger der. I så tilfælde vil det være rime-ligt at føre en tanke frem, som først blev fremsat af Rischel, eller egentlig er en følge af hans formulering, nemlig at denne grænse muligvis havde været endnu mere bastant før (Rischel 1975 b).

Upernavik dialekten:

Forskellen mellem Uummannaq dialekten og Upernavik dialekten er faktisk af samme størrelsesorden som den mellem Nanortalik og Narsaq Kujalleq. Også Upernavik dialekten er en "i-dialekt". Både /ss/ og /ts/ bruges omvendt i forhold til de sydligere dialekter, f.eks. CVG: *atsut*, i høj grad, Up: *atsut*; CVG: *nissik*, krogspyd, Up: *nitsik*; CVG: *assak*, hånd, Up: *atsak*, etc.

I Upernavik dialekten nasaleres ikke alene /g/ til /ng/ men også /rV/ til /NVN/, f.eks. *eNiangileNaluaNaangeeq*, det påstås, at han først ikke ville komme af med det, svarer i CVG til *eriagileraluaraagoq*.

Et bemærkelsesværdigt træk er også mangelen på /ff/, /gg/ og /rr/, mens /ll/ bruges i fuldt omfang, f.eks. CVG: *siniffik*, seng, Up: *sinippik*; CVG: *saffiorfik*, smedie, Up: *sappierpik*; CVG: *aggerniarpoq*, han agter at komme, Up: *akkerniarpoq*; CVG: *arraa!*, jamen dog!, Up: *aqqaa!* men CVG: *illarpoq*, han ler, Up: *illarpoq*. Brugen af /pp/, /kk/ og /qq/ på den plads er et fælles træk med østgrønlandsk, mens /ll/ er et fælles træk med Diskobugtområdet og vestgrønlandsk i øvrigt. Andre træk, der minder om østgrønlandsk er: /g/ → /ng/, /rV/ → /NVN/, og dertil både /ss/ → /ts/ og /ts/ → /ss/, samt at det også drejer sig om en "i-dialekt". De fleste af de østgrønlandske fonetiske dialekttræk danner således grænsen mellem Upernavik og Uummannaq, mens /ll/ sydfra synes at have overskredet

denne grænse. En påvirkning i modsat retning kan ses, da /g/ -> /ng/ og its/ -> /tt/ går så langt sydpå som til Nassuttooq.

Østgrønlandsk:

Østgrønlandsk er også en "i-dialekt", og her finder vi alle de lydtræk, der karakteriserer lydinventaret i "i-dialekten". Først, alle de ustemte, forlængede frikativer: /ff/, /ll/, /gg/ og /rr/ erstattes (hvis man må bruge dette udtryk) af forlængede lukkelyde, henhv. /pp/, /tt/, /kk/ og /qq/. Både /g/ og /r/ er nasalerede til /ng/ og /N/. Ordinitialt /s/ og ordmedialt, forlænget /ss/ udtales noget i retning af its/. I østgrønlandsk "svækkes" lukkelyde i intervokalisk position, nemlig /t/, /k/ og /q/ til tilsvarende frikativ, henhv. til /l/, /g/ og /r/, mens /p/ fortsat udtales som lukkelyd. Med denne svækkelsesproces går videre, således at frikativer i intervokalisk position efter bestemte regler bliver stumme, f.eks. *iik* (inuk), menneske; *iiangivaa* (eriagaa), værne om den; *kiitsaarmi* (kisimi af *kisitsiarmi), han/hun alene; *niiarsiaq* (niviarsiaq), ung pige; *iisimaleq* (ilisimasoq), vidende; *tiimiaq* (tigumiaq; meeraq), barn, etc.

Et andet karakteristisk træk i østgrønlandsk er den allerede omtalte rigdom på betegnelser, der er omskrivninger, f.eks. *nakatagaq*, den man kaster sten efter: rype; *piseeq* (lydmalende ord): snespurv; *anneq*, den store: remmesæl; *kikkaq*, det afgnavede: ben, knogle; *nuliakkaa*, den, man gør til frue (?): kvinde; *tikkak*, velvoksen han: mand; etc. Forkortelsesreglen fra sydvestgrønlandsk, VVCCV -> VVCV bruges ikke i østgrønlandsk, men her er overgangen /iu/ - /ii/ mere gennemført, idet /ii/ på den plads med nogle undtagelser er mere sammensmeltet. Selv om vi nu må betragte lydassimilation som gennemført i vestgrønlandsk, er man gået videre i østgrønlandsk.

Nogle grammatiske særregler forekommer, f.eks. Og: *makkuukat*, det er disse, CVG: *makkuukua*; *ornikkaa kajimiinerinnaanik*, han gik derhen, fordi han kunne lide det, CVG: *kajumigigamiuk ornikkaa*; *Kaalini oralimaarpiivaa*, han taler med Karl, CVG: *Kaali oqaluffigaa*; *uppangii nakkivialangii nannuttaaninngii niartortuningii pulaarnianguukajittingii*, sig til ham, at han skal

komme og smage på den isbjørn som hans (en andens) far har fanget, CVG: *Uffagooq ataataata nannutaanik neriartorluni pulaaruni*, etc.

Nordgrønlandsk:

Nordgrønlandsk eller avanersuarmituut kunne i begyndelsen virke temmelig lig de canadiske dialekter, men det er alligevel mere grønlandsk end canadisk dialekt, men med nogle arkaiske træk. Den faste modsætning mellem stemte, korte frikativer og forlængede ustemte er ikke gennemført. Den progressive vokalassimilation og den retrogressive konsonantassimilation mellem to forskellige konsonanter er heller ikke gennemført, men tendensen går alligevel i retning af tiltagende assimilation. /h/ erstatter både /s/ og /š/, og der-ved opstår forskellen mellem /gg/ og /gh/, samt mellem /qq/ og /rh/, o.l. Selv om man nok kan betragte /ll/ som et fonem, høres der variationer i udtalen mellem: »dd«, »dl«, »dL« og »LL«, f.eks. *audlartog*, en der tager af sted, *igdlu*, *igdLu*, hus, *tikihhahugivdugu*, i den tro, at han ville komme hjem, etc.

Det er ikke utænkeligt, at en befolkning, der forsvandt fra de store canadiske øer (Jenness 1922:57f.) kunne være polareskimoernes forfædre, der ret sent, nok efter 1600, kom til Grønland (jfr. Holtved 1944 II:186).

Sammentrækning:

Hvis vi i første omgang ser bort fra polareskimoisk, men ser i stedet på østgrønlandsk og vestgrønlandsk, vil alle dialektkendetegnene samles om "u-dialekten" med de mest intakte træk i centralvestgrønlandsk, og i "i-dialekten", mest gennemført i østgrønlandsk, samt blandinger af de to hovedområder, jfr. fig.

Centralvestgrønlandsk har adskillige træk fælles med Nordalaskadialekterne. Jo mere vi fjerner os fra det centralvestgrønlandske område, des flere afvigelser derfra vil vi finde.

Alle de vigtigste træk, der kendetegner "i-dialekten", finder vi i østgrønlandsk, og hovedparten af de samme træk finder vi i Vestgrønland, nordpå i Upernavik kommune, og sydpå omkring Kap Farvel. I området

mellem de to grænser og det centralvestgrønlandske område, nemlig Sisimiut, Maniitsoq og Nuuk kommuner, finder vi blandinger af de omtalte kendetegn. Centralvestgrønlandsk var fra gammel tid brugt som grundlag for retskrivninger, og det er velegnet til en fælles retskrivning, fordi de distinktive træk der kan pas-ses ind i de fleste vestgrønlandske dialekter, uden alt for store vanskeligheder. Dette kan nok forstås på den måde, at grundtrækkene i centralvestgrønlandsk indeholder en række arkaiske elementer. En række neutralisationer i andre dialekter, f.eks. mellem /s/ og /š/, mellem /ts/ og /tt/ og mellem /g/ og /ng/ har ikke fundet sted i centralvestgrønlandsk.

Det må virke mærkeligt, når man normalt finder arkaiske elementer i yderkanten af et centralt område, at vi her tilsyneladende finder de mest arkaiske træk mest centralt. Dette gør naturligvis fortolkningen noget mere kompliceret. Da dette spørgsmål kompliceres yderligere af polareskimoisk, vil vi her som antydnet foroven se bort fra polareskimoisk, ikke for at "gemme" en vanskelighed væk, men fordi de allerede nævnte forhold gør det sandsynligt, at det giver mening at udskille polareskimoisk og sætte fokus på østgrønlandsk og vestgrønlandsk.

I øvrigt uden at tage stilling til de to hoveddialekters indbyrdes aldersforskel, kunne man betragte Grønland som en ø, hvor kun kysten er befolket, således at det centralvestgrønlandske område godt kan betragtes som en yderkant både nordfra og sydfra. I den forbindelse er det temmelig fristende at betragte centralvestgrønlandsk som en dialekt, der kom fra Thulekulturen, fordi den forholdvis let kan relateres til Nordalaskadialekterne.

Betragter vi de canadiske dialekter også som udviklinger fra Thulekulturens dialekter, kan vi også forholdvis nemt forbinde dem med dialekterne i Nordalaska, som således bliver arkaiske former både for de grønlandske og de canadiske dialekter. Men både i Grønland og Canada må vi regne med separate regionale udviklinger.

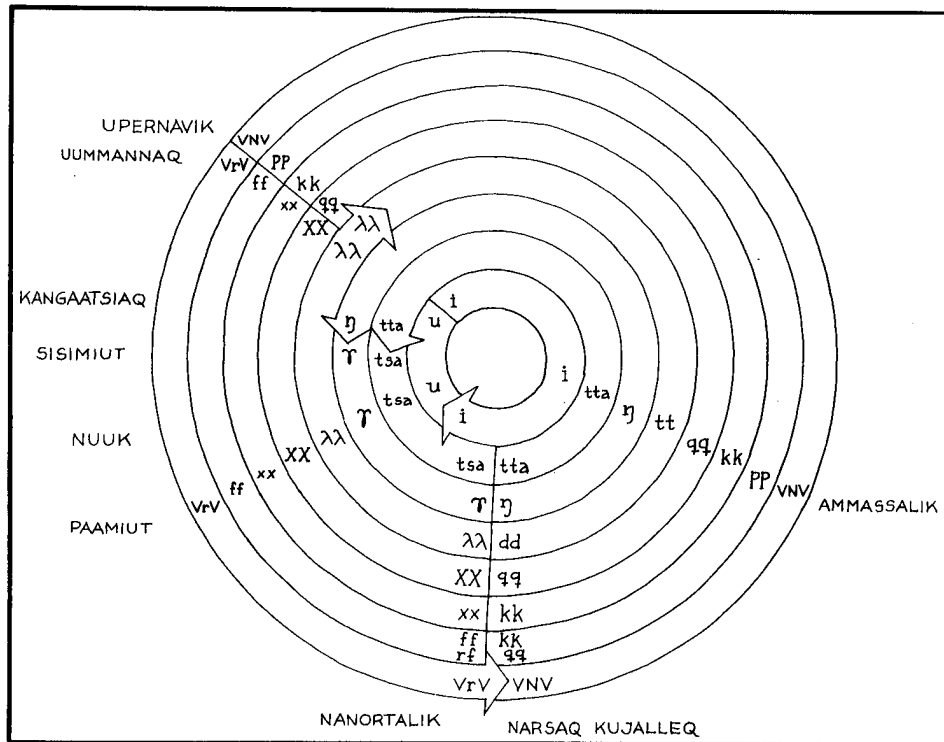
Sætter vi en grænse for "i-dialekten" i Vestgrønland, således at både Upernavik og Kap Farvel dialekterne må regnes ind under

kærneområdet, må vi anse det for sandsynligt, at de tre dialektområder har eller havde et fælles center, og at de udsprang fra samme dialekt. Betragter vi dem som udviklinger fra samme område, må vi regne med, at der blev talt en "i-dialekt" i Nordøstgrønland, med de samme fælles træk, nemlig mangel på forlængede, ustemte frikativer, men nasalisering af /g/ og /r/ mellem to vokaler, neutralisation mellem /ts/ og /tt/, ellers må vi forudsætte, at hovedparten af disse kendetegn var at finde i Nordøstgrønland.

Om man kunne regne med, at Nordøstgrønland faktisk dannede det centrale område for "i-dialekten", er et kompliceret spørgsmål, ikke alene fordi vi ikke kan dokumentere det, selv om man kan komme frem med vægtig sandsynliggørelse, men også fordi konsekvenserne kan være ret forskellige, alt efter, om man betragter "nordøstgrønlandsk" som tidlig Thulekultur-dialekt, eller Dorsetpræget dialekt. I betragtning af Dorsetkulturens udvikling i det østlige Canada, og de eskimoiske sprogs fælles hjemsted i Alaska, må vi nemlig næsten forudsætte følgende forløb: En del af præ-dorsetfolket i Canada kom længere mod sydøst, hvor de fik kulturelt og sprogligt særpræg, hvorfra de så senere ekspanderede mod nord og mod øst. Det vil sige, at dette sprog må have udviklet sig fra det sprog, der blev talt af prædorsetfolk, og det må så næsten stamme fra en periode, da yupik og inupiaq endnu ikke havde skilt sig fra hinanden. Derfor må der også være visse træk i "i-dialekten" der må kunne forklares bedst gennem visse træk i yupik.

Kunne vi mon i det komplicerede forhold finde det, som Louis Giddings efterlyste:
arkæologiske fund, der kunne fortælle om, hvad det på gældende folk havde talt (Giddings 1965:191).

Referencer:

- Giddings, Louis, 1965: A Long Record of Eskimos and Indians at the Forest Edge. — In M.E. Spiro (ed.): Context and Meaning in Cultural Anthropology. New York. London.
- Holtved, Erik, 1944 II: Archaeological Investigations in the Thule District. — Meddelelser om Grønland, bd. 141.2.
- Jenness, Diamond, 1922: The Life of the Copper Eskimos. — Report of The Canadian Arctic, Expedition 1913-1918, vol. XII, Ottawa.
- Petersen, Robert, 1966/67: The Burial Forms and Death Cult among the Eskimos. FOLK vol. 8-9. Copenhagen.
- , 1976: *f* Kitaata qeqqani atorneqarnera dialektinullu allanut atassuteqarnera. Institut for Eskimologi -4.
- Rischel, Jørgen, 1975 a: i-dialektip “nalorssitsarutai” pivdlugit. — Atuagagdiutit/Grønlandsposten, nr. 40.28.
- , 1975 b: Asymmetric Vowel Harmony in Greenlandic Fringe Dialects. — Annual Report from the Institute of Phonetics, University of Copenhagen (ARIPUC) 9.